
**BETWEEN FAITH AND FREEDOM (THE EMANCIPATION OF PHILOSOPHY IN
N.A. BERDYAEV)**

Petyr Uzunov

Faculty of Social Sciences, Burgas State University Prof. Dr. Asen Zlatarov, Bulgaria,
peter_1972@abv.bg

Abstract: The article examines the relationship between philosophy and religion within the overall philosophical concept of Nikolai Berdyaev. The problematic nature of this relationship is of exceptional importance for understanding the foundations of his philosophical worldview. One of the aspects that distinguishes Berdyaev from other thinkers and makes him a bearer of “philosophical novelty” is precisely his interpretation of the connection between philosophy and religion. In relation to the question posed, the emancipation of philosophy itself as a distinct sphere of human spirituality is of crucial importance for Berdyaev – as an existential act aimed both at the search for meaning and at the transformation of the world in accordance with that meaning. This pivotal concept in his philosophy makes his view of philosophy unparalleled in the history of philosophical thought. Berdyaev’s assessment of religion is carried out through the prism of one of his key concepts, namely objectification. It is objectification that introduces tension into the philosophy – religion relationship. Objectified religion is religion as it has historically taken shape; it can be interpreted sociologically, and its language is that of theology, which in essence represents rationalized religiosity. To this “official religion,” Berdyaev opposes the emotional intuitiveness of authentic religious feeling. In turn, philosophy, when considered in its claims to scientific status, is also objectified; according to Berdyaev, it has broken its organic connection with being, which in turn prevents it from grasping religion in its original essence. Authentic philosophy, for Berdyaev, is an existential act of the spirit aimed at a breakthrough beyond the framework of the causal determinism of the world, and as such it cannot be scientific in nature; it is prophetic in character and has an eschatological perspective. These characteristics underline its genetic affinity and similarity with authentic religion and make possible the unity between the two as different manifestations of the human spirit in its search for meaning and truth.

Keywords: objectification, existence, religion, theology, philosophy, freedom, personality, eschatology

**МЕЖДУ ВЯРАТА И СВОБОДАТА (ЕМАНЦИПАЦИЯТА НА ФИЛОСОФИЯТА
ПРИ Н.А. БЕРДЯЕВ)**

Петър Узунов

Факултет по обществени науки, Бургаски държавен университет „Проф. д-р Асен Златаров“,
България, peter_1972@abv.bg

Резюме: В статията са разгледани отношението между философия и религия в цялостната философска концепция на Николай Бердяев. Проблематичността на това отношение е от изключителна важност за разбирането на основанията на неговия философски мироглед. Едно от нещата, което прави Бердяев различен от другите мислители и носител на „философската новина“ е именно интерпретацията на връзката между философията и религията. Във връзка с поставения въпрос за Бердяев е от изключителна важност и самото еманципиране на философията като обособена област на човешката духовност, като екзистенциален акт целящ както търсенето на смисъла, така и преобразуването на света съобразно този смисъл. Този възлов за философията му концепт прави неговия възглед за философията без аналог в историята на философската мисъл. Оценката, която дава на религията се извършва през призмата на едно от основните понятия при него, а именно обективацията. Тя е тази, която внася напрежението в релацията философия – религия. Обективираната религия е исторически сложилата се религия, тя може да бъде социологически изтъкувана и нейният език е този на теологията, която представлява в същността си рационализираната религиозност. На тази „официална религия“ Бердяев противопоставя емоционалната интуитивност на автентичното религиозно чувство. От своя страна философията разглежда в нейните претенции за научност също е обективирана, тя е скъсала органическата според него връзка с битието, което от своя страна и пречи да схване религията в нейната изначална същност. Автентичната философия за Бердяев е екзистенциален акт на духа насочен към пробив отвъд рамките на каузалната детерминираност на света и като такава тя не може да бъде наукообразна, тя е профетична по своя характер и има есхатологическа перспектива. Тези и

особености подчертават генетичното и сходство с автентичната религия и правят възможно единството между двете като различни проявления на човешкия дух в неговото търсене на смисъла и истината.

Ключови думи: обективация, екзистенция, религия, теология, философия, свобода, личност, есхатология.

1. ВОВЕД

Отношенията между религията и философията винаги са се характеризирали с една вътрешна напрегнатост, която до голяма степен се дължи на общия им корен. Взаимните аспирации само засилват проблематичността на връзката, но опитите за асимилация от едната или от другата страна винаги са давали едностранчиви резултати, ограничаващи търсещия отговори човешки разум. Рационализираната религиозност, каквато по същество представлява теологията е гледала на философията като на „служиня на богословието“, но, от друга страна, самата философия, изхождаща от собствените си претенции за универсалност, нерядко е поставяла религията в редицата на останалите феномени, без да държи сметка за нейната специфичност. Според Бердяев дори и някои религиозни философи, какъвто е Шестов не могат да преодолеят присъщия им философски рационализъм и по този начин да се издигнат до вярата (Димитрова, 2024, с.16). Настоящият текст ще се опита да разгледа отношението между религията и философията през призмата на философската концепция на Бердяев, където чрез това проблемно отношение в най-висока степен се промислят въпросите за смисъла на човешкото съществуване.

Самите възгледи на Бердяев по проблема търпят значителна еволюция, която отразява постепенното узряване на водещите философски концепти в неговата система. Ако във „Философия на свободата“ (1911 г.) осезаемо се чувства патосът в призива му за завръщане на философията към нейните религиозни корени (Бердяев, 1989, с. 19-23), вече в по-късната, а и по зряла по думите на самия философ творба (Бердяев, 1993, с. 109), „Аз и светът на обектите“ (1934 г.), той ясно говори за необходимостта от една еманципация на философията не само от претенциите на т.нар. позитивна наука, но и на религията. Така поставен от Бердяев, проблемът за автономността на философията по същество касае нейното оцеляване. В „Предназначението на човека“ той засяга въпроса за статуса на философията и нейната „поробеност“ от науката и религията (Варава, 2024).

Въпросът за същността на философията за Бердяев е свързан със самото му призвание да бъде философ; призвание, което той отрано открива у себе си, но на „особен философ – философ моралист, който търси смисъла на живота и постоянно се намесва в житейската борба за изменение на живота съобразно този смисъл“ (Бердяев, 1993, с. 96). Това негово неординарно разбиране за същността на философията оказва влияние и върху езика на съчиненията му (Зеленина, 2025).

Тези размисления на късния Бердяев, които намираме на страниците на неговата философска автобиография, дават разбирането му за философията както по отношението на нейния предмет, така и във връзката с нейните задачи, колкото клиширано и по учебнически да звучи последното. Философията според него е призвана да търси смисъла (Ермичев, 2024, с.3), но не в пасивно, а в преобразуващо света търсене според този смисъл (за социалните дименсии на философията при Бердяев вж. Ермичев, 2025). Философията е софийна в своята същност (В интерпретацията си на София и оттук, когато иде реч за софийност на философията, Бердяев се разминава с възгледите на Соловьев и на изхождащата от него традиция, чийто емблематичен представител е прот. С. Булгаков. Ако за Соловьев София може да се разгледа във връзка с концепцията за всеединството и да ѝ бъде предаден онтологически статут, то при Бердяев тя се разглежда във връзка с творчеството, свободата и възможността за осъществяването на един екзистенциален, есхатологичен по своя характер пробив, който може да се реализира посредством философията; по тази причина и тук говоря за софийност на философията) и тази нейна софийност далеч не е само в етимологията на името ѝ, а в стремежа към постигането и реализирането на смисъла на съществуващото. Но до този смисъл може да достигне единствено човекът и той да го осъществи в света чрез себе си. Така софийността на философията за него е израз на творческата свобода и същевременно един есхатологичен хоризонт на реализация на човешкото битие. Тази есхатологическа перспектива придава и профетичния характер на философията. Ясно е, че пред себе си имаме разбиране за философията, което не може да се впише в нито една от сложилите се в историята на философското съзнание парадигми. Дали пък това не еклектика, чийто продукт се явява една своеобразна амалгама на всичко казано по отношение на философията. Струва ми се, че неизкушеният в творчеството на Бердяев читател би поел именно по този път на разсъждения, още повече, че както отбелязва Гуревич, по отношение на философията на Бердяев е имало немалко обвинения в липса точно на „философска новина“ (Гуревич, 2015), но тук няма да се занимавам с духовното наследство на руския мислител, достатъчна е референцията към посочената статия.

2. ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ ФИЛОСОФИЯТА И РЕЛИГИЯТА

Отношенията между философията и религията са, меко казано, субтилни, те преминават през нюансите на напрегнатостта и взаимното проникване. Основанията на този конфликт Бердяев намира в обективацията на религията. Веднага ще направя уговорката, че понятието обективация е едно от централните във философията на руския мислител и сега няма да се спирам на разнообразната му семантична натовареност. За момента е достатъчно да се посочи, че при обективацията на религията Бердяев акцентира на социологическите измерения на религиозния феномен, така, както те са се сложили в историческата му проявеност.

Когато се говори за корелацията между религията и философията при Бердяев, трябва да се има предвид не толкова религията в нейната цялостност, а по-скоро теологията като „философия, легализирана от религиозния колектив“ (Бердяев, 2006, с. 537). Самата теология по своята същност представлява една във висока степен, рационализирана религиозност, която точно поради тези свои претенции за рационалност и социална валидност в рамките на общността, губи връзката с този първоначален чисто емоционално-интуитивен източник на религията. Но и преди да имаме такива развити богословски системи както при християнството и исляма, още в античността религията се опитва да наложи своя монопол върху съзнанието, изхождайки най-вече от чисто социалната си функция в античния полис. Тук само ще припомня два знакови за древна Елада случая – обвинението срещу Анаксагор в безбожничество, от последващото наказание за което го спасява единствено приятелството му с Перикъл и той се „разминава“ само със заточение, както и случая със Сократ, който е обвинен в безбожие (в смисъл на незачитане на традиционните богове) и въвеждане на нови божества.

Говорейки обаче за опитите на религията да асимилира философстващото съзнание, Бердяев подчертава точно това общо проблемно поле, на което се изявяват и двете, като отбелязва: „Религията има своя познавателен израз в теологията, има своята познавателна зона. Философията винаги е поставяла и решавала същите въпроси, които е поставяла и решавала теологията“ (Бердяев, 2006, с. 536).

Тогава откъде идва тази проблематичност в отношенията? Тук Бердяев е пределно ясен, източникът е не в „самата природа на религията, а в нейното социално обективиране (...) Откровението (като фундамент на религията – б.м.) само по себе си не се сблъсква с познанието. Откровението е това, което се открива пред мен, а познанието е това, което откривам аз; (...) религията е сложно социално явление, в което откровението на Бога, т.е. чистият и първичен религиозен феномен, се смесва с колективната човешка реакция на това откровение, с неговото човешко използване за разнообразни интереси. Затова религията може да бъде социологически изтълкувана“ (Бердяев, 2006, с. 537).

Това социализиране на религията Бердяев нарича обективация. Обективацията (Още в самото начало, когато говорих за еволюцията във възгледите на Бердяев по отношение на релацията философия – религия, споменах, че тя е функция от избистрянето на собствената му философска проблематика. Точно едно такова по-късно, но за сметка на това основополагащо понятие като обективация преосмисля до голяма степен връзката философия – религия в очите на Бердяев) за него е вследствие на нашето съществуване в света на каузални зависимости, тя манифестира цялия този детерминизъм в света, в който няма място за свободата като изява на творческата потенция или, с две думи, обективацията е проява на „падналата“ свобода. Философията е творчески, свободен акт на преодоляване на причинността в света на явленията и поради това тя се конфронтира не с религията на Откровението, а с „официалната“, масова религия получила обществената си санкция в лицето на теологията.

Отношението на философията към религиозните концепти според Бердяев се развива по оста на противопоставянето на индивидуалното на родовото, на личността и масата. Личността е носител на свободата а родът „мисли“ и се „изразява“ посредством задушавашата всяка индивидуалност парадигма на социоморфизма. В основата на критиката му към Шлайермахер по отношение на етиологията на религиозното чувство е преодоляването на обществено-родовите връзки и трансценза към независимостта. Не някаква форма на чувството за абсолютна зависимост, а свободата е в основата на религията: „Човекът е същество, което изцяло зависи от природата и обществото, от света и държавата, ако няма Бог. Но ако има Бог, човекът е духовно и независимо същество“ (Бердяев, 1993, с. 109).

Духът на този колективизъм, за който Бердяев говори, свидетелства и при социологическата трансформация на религията при Вебер – при него тя вече се разглежда като създаваща и легитимираща институциите на обществото.

3. РОДОВАТА СЪЩНОСТ НА РЕЛИГИЯТА

Родовата същност на религията се подчертава и от съвременника на Вебер, Дюркем, който вижда в религията една колективна сила; той я разглежда като израз на колективното съзнание.

Според Бердяев самото разбиране за Бога в нормативната религиозна и теология е основано на един антропологически минимализъм, налагащ принципа, че, съотнесен към Бог, човекът е нищо (Тук трябва да се отбележи критиката на Бердяев към К. Барт и диалектичката теология като цяло, макар че справедливостта изисква да се отбележи, че идейната еволюция на Барт е свързана с известно преодоляване на този антропологически минимализъм, което може да се проследи в работите му от „Послание до римляни“ до „Църковна догматика“). В трансценденталното разбиране на катафатичката теология Бог се приема като външна за човека онтологическа реалност, предполагаща отчужденост и извънбожественост на човешката природа. Разбирането за Бог като Тайна, като тайнствена, актуална безкрайност, предполагаща божествен елемент в човешката природа, отсъства от богословските спекулации. За Бердяев истинската философия търси точно този трансценз, катафатическият е форма на идолопоклонство (Бердяев, 2006, с. 26). Но катафатиката е „официалният“ език на конвенционалната теология, отливаща се в съчиненията на болшинството богослови, част от които Църквата канонизира. Така за философа Бердяев традиционното християнство заменя Евангелието с Добротолюбие (Бердяев, 1926, с. 29).

Има обаче една област на религията, където първичният емоционален заряд на религиозното чувство е съхранен в цялата своя енергия и това е мистиката. Тя също има свой богословски език и това е апофатичната теология, богословието на съзерцанието и екстаза. Подхождайки с Бердяевия метод, може да се твърди, че в мистичната апофатична теология липсва всякаква обективация на религиозния феномен, тя е областта на живото непосредствено общение между две личности – човешката и Божествената. Съзерцанията на великите мистици в историята на Източната Църква – Дионисий Ареопагит, св. Максим Исповедник, св. Симеон Нови Богослов проявяват едни нови измерения на вярата, показвайки я в светлината на нейната най-интимна съкровеност, чужда на масовото религиозно съзнание. По тази причина те са така ценни и толкова импонират на Бердяевата мисловност. Обаче официалната, спокойно мога да я нарека църквата на историческото християнство, с особено внимание е гледала на всички опити теологията да бъде извадена от руслото на нейната институционална битийност. Такава тенденция има както на Изток, така и в Западната църква. Опитите на Юстиниан теологията да бъде „вцърковена“, да ѝ бъдат наложени рамки, водят до осъждането на Петия вселенски събор (553г.) на един от великите богослови на християнската древност – Ориген, и до утвърждаването на официални авторитети в лицето на изявени представители на нормативното богословие. Този по същество акт на светската власт в лицето на императора, безропотно приет от църквата, е достатъчен да се види правотата на Бердяев в неговата оценка на обективиралото се историческо християнство

На Запад ситуацията далеч не е по-различна, както отбелязва Вл. Лоски (1991); там противопоставянето на мистиката на богословието придобива още по-отчетливи измерения, мистичното съзерцание е обявено за път, по който само малцина могат да поемат, масата вярващи трябва да се задоволи с официалната теология (Лосский, 1991, с. 8-10).

Бердяев преживява християнството в една атмосфера на духовна независимост, която не постига напълно и в православие, макар че винаги се е определял като православен. Той го преоткрива в началото на московския си период (1905 г.), но във възприятието му за ортодоксията винаги е имало някаква липса на цялостност (Бердяев, 1993, с. 109). Корените на това мъчително, по думите на философа, отношение трябва да бъдат търсени в историзирането на самото християнство, в неговото материализиране и загуба на автентичния Христов дух или, по друг начин казано, в неговото обективизиране.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Рецепцията на Бердяев за автентичния дух на християнството може би най-точно експлицират и възгледите му за отношението между философията и религията. Те не са противоречиви, не, в основата си те показват един и същи път. Това е позицията на интелектуалеца, който, подобно на героите на Достоевски, достига до вечните, неподвластни на социална трансформация религиозни истини посредством екзистенциалната оценка на страстта, страданието и смъртта и в своята безпомощност получава повече, отколкото би могъл да постигне в своята чисто философска автономия, а именно – надежда и просветление (Hutchison, 1957, p. 105).

Иска се голяма смелост да се изправиш срещу всичко това, което се е вкоренило в масовото съзнание като представа за християнството, но Бердяев точно от позицията на философа критикува този исторически сложен възглед като пагубен за свободата на духа, реализираща се във философията и религията.

Тази позиция на Бердяев за отношението на философията към „официалната“ теология получава висока оценка от друг също именит представител на руската философска мисъл в емиграция – Николай Лоски, който в една своя статия отбелязва: „Някои от православните, които имат претенции да бъдат православни от самото православие, считат творчеството на Бердяев за вредно, но изразяването на

същностните истини на християнството на съвременен език и в понятия, различни от тези на традиционното богословие, ще възврат интереса на много хора, които са се отвърнали от него. Съхранението и развитието на християнската култура, защитаващо абсолютното достойнство на личността, получава мощна поддръжка благодарение на творчеството на такива философи като Бердяев“ (Лосский, 1956, с. 217-218). В заключение трябва да отбележа, че макар и в единство, философията и религията не се разглеждат от Бердяев по начина, по който ги единява Соловьев в своите „Философски начала цялостното знание“ (Соловьев, 1988, с. 178). Ако за него философията и теологията са само елементи на цялостно познание, то за Бердяев те са сферите на реализация на свободата като автентична същност на човешкия дух в стремежа му към Истината.

REFERENCES

- Бердяев, Н. (1926) *Спасение и творчество* (Два понимания християнства), сп. Путь N 2, Париж, Франция.
- Бердяев, Н. (1982). *Философия свободы*. Москва, Россия: Издательство Правда.
- Бердяев, Н. (1993). *Самопознание*. София, България: Издателство Христо Ботев.
- Бердяев, Н. (2006). Аз и светът на обектите. –В: Бердяев, Н. *Съчинения*, т.5. София, България: Издателство Захарий Стоянов.
- Бердяев, Н. (2006). Царството на Духа и царството на Кесаря. –В: Бердяев, Н., *Съчинения*, т.5, София, България: Издателство Захарий Стоянов.
- Варава, В. (2024). *О рабстве и трагедии философии (Бердяев о сущности философского познания)*, Достъпен на: https://elibrary.ru/download/elibrary_82963631_95346963.pdf
- Гуревич, П. (2015). *Н.А. Бердяев в контексте европейской философии*, Достъпен на: <https://cyberleninka.ru/article/n/n-a-berdyayev-v-kontekste-evropeyskoj-filosofii/viewer>
- Димитрова, Н. (2024). Бердяев, Шестов и европейский гностицизм после Первой мировой войны. –В: Я искал истини (Материалы „круглого стола“, посвященного 150-летию Н. А. Бердяева), Санкт-Петербург, Россия: Издательство РХГА.
- Ермичев, А. (2024). О смысле и жизни у Бердяева. –В: Я искал истини (Материалы „круглого стола“, посвященного 150-летию Н. А. Бердяева), Санкт-Петербург, Россия: Издательство РХГА.
- Ермичев, А. (2025). *О „советской ориентации у Н.А. Бердяева: уточнение понятия*. Соловьёвские исследования, Вып. 4(88), Иваново, Россия.
- Зеленина, Е. (2025). *Стилистический код Бердяева: Наследие мислителя в зеркале современности*, Достъпен на: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_82822721_18350655.pdf
- Лосский, В. (1991). *Очерк мистического богословия Восточной церкви*. Москва, Россия: Издатель СЭИ.
- Лосский, Н. (1956). *Мысли Н.А. Бердяева о назначении человека*. Новый журнал, XLIV, Нью Йорк, США.
- Соловьев, В. (1988). Философские начала цельного знания. –В: Соловьев, В. *Сочинения в двух томах*, т.2. Москва, Россия: Издательство Мысль.
- Hutchison, J. (1957). Some Recent Theology. *The Review of Metaphysics*, Sep., Vol. 11, No. 1.